MIKIEL ANTON VASSALLI

(*Jorbot mal-Għadd ta' Ġunju paġ. 53*)

L-ewwel faċċata tal-Kodiċi Diplomatiku ta' Sqallija kienet kopja stampata tal-kitba għarbija oriġinali tal-manuskritti għarbin tal-Kodiċi hekk imsejjaħ Martinjan għax misjub fil-Monasteru "Cassinese" ta' S. Martino qrib Palermu. Ma' din il-kopja kien hemm oħra bħalha, iżda mfissra bil-karattru għarbi korsiv neskhi u ma' ġenbha t-traduzjoni tagħha bit-taljan magħmulin mill-Abbati Vella. De Guignes, wieħed mill-aqwa Arabisti ta' dak iż-żmien, wara li fela din l-ewwel faċċata fisser fil-"Journal des Savans" ta' Awissu, 1786, illi l-Għarbi ta' dak it-test li deher bħala mudell fl-ewwel faċċata tal-Kodiċi kien jixbah fl-istil lil dak tad-Dutrina Nisranija stampata Ruma fl-1752 għat-tagħlim tal-poplu Malti (1) u għalhekk, fuq il-għarbi ta' dan it-test li kien qiegħed jistampa ruħu, ma setax jaħseb ħaġ'oħra ħlief illi hu għarbi mħassar li milli jidher kien aktarx mitkellem fi Sqallija. Tychsen ukoll kellu xi dubju fuq dan il-Għarbi, iżda l-ħbieb ta' Vella serrħulu rasu billi qalulu u fehmuh illi l-Għarbi tal-Kodiċi kien dak ta' l-Isqallin ta' dari li lsienhom kien jixbah lil dak tal-Maltin. Biex iħalsuh ta' din it-traduzzjoni lil Vella għamluh Professur tal-Għarbi f'Palermu. Il-Kanonku R. de Gregorio tfantas għall-aħħar għax deherlu li dik il-kariga kienet tmiss lilu. Taħt il-psewdonimu ta' *Veillant* xandar ittra lil De Guignes, miktuba bi franċiż ħażin ħażin, fejn wera illi l-Għarbi tal-prefazzjoni tal-Kodiċi kien miktub bil-Malti u mhux bil-Għarbi sewwa. Fost il-ħbieb ta' Tychsen kien hemm ukoll il-Professur Simone Assemanno tal-Kulleġġ tal-*Propaganda Fide* ta' Ruma. Dana mill-ewwel kien tal-fehma li l-Kodiċi kien falz, iżda ma ħasebx ħażin fuq Vella; lil Vella qiesu bħala bniedem li kixef dawk id-dokumenti foloz u mhux bħala bniedem li iffalzahom. F'waħda mill-ewwel ittri huwa kiteb lil Tychsen:"Lill-Abbati Vella jiena sirt nafu *in persuna* f'Malta; dana żgur li mhux bniedem li għandu l-ħila jagħmel din il-biċċa qerq." F'Awissu tal-1789, jiġifieri erba' snin qabel ma Vassalli ħareġ it-traduzzjoni tat-tliet skrizzjonijiet għarbin, Assemanno raġa' kiteb lil Tychsen : "Jista' jkun illi l-awtur tal-Kitba Għarbija tal-Kodiċi huwa Malti, iżda lanqas ma naħseb li hija ta' l-Abbati Vella li jiena bi ħsiebni nibqa' niddefendi l-innoċenza tiegħu għaliex nafu bħala persuna l-iktar onesta." Iżda snin wara, jiġifieri meta Vella nsab ħati talli kien iffalzja

(1) *Tagħlim Nisrani* tal-Qassis Wzzino, Vigarju ta' l-Isqof Alpheran.

l-Kodiċijiet għarbin u ġie ikkundannat ħmistax-il-sena ħabs ġewwa fortizza, Assemanno ntebah li kien tqarraq għax ħa bniedem b'ieħor.

Fit-22 ta' April, 1798, jiġifieri ħames snin wara li Vassalli kien ħareġ it-traduzzjoni ta' l-iskrizzjonijiet għarbin u sentejn wara li ħareġ il-*Lexicon*, hu raġa' kiteb lil Tychsen fejn stqarrlu li hu ħallat il-persuna ta' Vella ma' dik ta' Mikiel Anton Vassalli: "Jiena s'issa kont naħseb li dan Vella kien dak il-bniedem li *kien qed igħallem* il-Lsien Għarbi f'Malta meta jiena kont f'dik il-Gżira, iżda issa qed nara li tqarraqt u ħallatt lis-Sur Vassalli li huwa l-lum il-Professur ta' l-Ilsna Orjentali f'Malta, li jaf tajjeb bil-għarbi u li hu bniedem onest ħafna u ta' l-akbar reqqa."

Minn dan kollu għandna niġbdu li Assemanno, kif jidher ukoll mill-ittra tiegħu fil-Grammatika Maltija bil-latin ta' Vassalli (1791), kien ilu jaf lil Vassalli minn żmien qabel ma ħarġet it-traduzzjoni tal-Kodiċi Martinjan u qabel ma nqelgħet il-kwistjoni tal-falsifikazzjoni, jiġifieri millinqas qabel l-1788. It-tieni ħaġa hija dik li qabel l-1788, meta Assemanno kien Malta, Vassalli kien Professur tal-Lsien Għarbi. Dik il-ħabta Vassalli kien abbati u għalhekk ħalltu ma' Vella.

Vassalli, kif jidher, kien beda jgħallem l-Għarbi hawn Malta wera li tgħallem f'waħda minn dawk l-iskejjel tal-Għarbi li kienu nfetħu mill-fondi tal-*Propaganda Fide*. Dan sata' kien bejn l-1780 u l-1787 meta Vassalli kellu iktarx mal-20 sena jew xi ftit fuqhom.

It-tielet ħaġa hi li, skond Tychsen, Vassalli kien Professur ta' l-Ilsna Orjentali f'Malta għal ħabta tal-1798, iżda aħna nafu li Vassalli sa April tal-1798, jiġifieri max-xahrejn qabel ma daħal Napuljun f'Malta, Vassalli kien itturrufnat minn Malta u għalhekk, naħseb, illi Tychsen ried iktarx igħid għal dak iż-żmien meta Vassalli kien raġa' minn Ruma għal Malta għal ħabta tal-1796 jew ftit qabel.

F'Ottubru tal-1794, sena wara li Vassalli ħareġ bit-traduzzjoni ta' l-iskrizzjonijiet Għarbin, Angelini, il-Bibljotekarju tal Bibljoteka ta' Palermu, bagħat kopji ta' dawn l-iskrizzjonijiet lil Tychsen biex jara jekk dana jistax jagħtih tifsir tagħhom sewwa. Hawnhekk naħsbu illi l-Bibljotekarju kellu xi dubju mit-traskrizzjoni ta' Vassalli. F'ittra oħra li kiteb lil Tychsen, (5 ta' April, 1795) Angelini jsemmi li hu newwel dawn l-iskrizzjonijiet lil Vella li ma għaraf jagħtih ebda tifsira tagħhom. Tychsen, milli jidher, kien wieġeb għall-ittra ta' Angelini u fissirlu dawn l-iskrizzjonijiet (Ara Amari. *Le Epigrafi Arabiche*, 1879 pp. 85, 66 u 76).

Fuq l-iżball li ħa Assemanno meta ħallat lil Vassalli ma' Vella jitkellem Hartmann *Beilage zu den* C. C. Tychsen, Verdunsten, Bremen, 1818.

Tliet snin wara li Vassalli ħareġ il-ktejjeb bit-traduzzjoni ta' dawn l-epigrafi għarbin, deher il-*Lexicon Melitense* tiegħu li fuqu qabel fissirna bosta ħwejjeġ.

Ftit issa baqgħelna xi ngħidu fuqu barra minn dak li hu mertu ta' l-istess xogħol. Milli jidher minn kliem Vassalli fid-*Discorso Preliminare* tad-Dizzjunarju, kienet din il-biċċa xogħol li hu kien beda jaħseb fiha sa minn meta qabad jaħdem il-Grammatika Maltija bil-Latin, li ġagħlitu jistudja l-Għarbi u ilsna oħra ta' nisel wieħed mal-Malti jew ilsna qraba tiegħu. Hu kien jaf li sa dak iż-żmien ebda Grammatika Maltija u ebda Dizzjunarju ma sata' jsir skond ma trodd is-sengħa jekk mhux fuq is-sisien ta' tagħlim sħiħ ta' dawk l-ilsna l-oħra sħab il-Malti li tagħhom kienu nkitbu bosta grammatiki u vokabolarji u li fuqhom wieħed sata' jibni t-tagħlim sod tal-Malti, fuq dak li trodd il-għamla ta' l-istess ilsien. Vassalli, għalhekk, għandna naħsbu li beda jitgħallem u jitħarreġ fil-Malti żmien qabel is-sena 1791. Qabel Vassalli, Agius de Soldanis, l-ewwel Bibljotekarju f'Malta, kien kiteb u ħareġ Grammatika Maltija, stampata Ruma fl-1750; jiġifieri 41 sena qabel dik ta' Vassalli. Barra minn din kien ħadem dizzjunarju malti, li jinsab manuskritt taħt l-isem ta' *Damma tal-Kliem Kartaġiniż*, eċċ. Iżda, billi De Soldanis, kif Vassalli jistqarr fil-*Lexicon* p. XIV. (4), kien nieqes mit-tagħlim ta' l-ilsna Semîn, hu ma sata' qatt jasal biex jibni l-kliem malti fuq prinċipji grammatikali u lanqas ma jiffissa reguli ta' grmmatika maltija jew jagħti n-nisel tal-kliem malti fid-dizjunarju tiegħu, b'mod li jkun jiswa għall-maltin jew għor-rief barranin. Għalhekk il-*Lexicon* ta' Vassalli, flimkien mal-Grammatika Maltija, nistgħu bir-raġun kollu nqisuhom bħala l-ewwel sisien fil-bini tal-Lsien Malti.

Fil-Prefazzjoni, jew kif isejħilha hu Taħdita ta' Qabel, jitħaddet fuq in-nisel, il-ġrajjiet, il-kondizzjon u l-għamla tal-Lsien Malti f'dak iż-żmien; il-ħtieġa li wieħed iħaddmu, il-mod u l-metodi biex tħaddmu u tmexxih il-quddiem u torqom u ssaħħaħ il-letteratura tiegħu, l-alfabet il-ġdid imdaħħal f'dak ix-xogħol. Vassalli jaqsam il-Lsien Malti f'ħames djaletti li jingħażlu minn xulxin mill-pronunzja tal-gutturali *għ*, *ħ* u *q* u mill-vokalizzazzjoni tagħhom fost in-nies ta' bliet u rħula. Vassalli isib, għalhekk, li dawn għandhom seba' vokali, fosthom żewġ vokali twal. Ifisser il-ħasra li bâta l-Malti talli sa dak iż-żmien ma kienx hemm kotba maltin miktubin

suret in-nies, li jitkellmu fuq it-tagħlim nisrani u fuq il-il-liġijiet. Jitkellem fuq il-metodi għat-tagħlim tal-Malti u jifisser kif dan it-tagħlim jista' jitwettaq billi wieħed juża l-Alfabet fonetiku tiegħu li jaqbel mal-għamla tal-Isien Malti. Igħid li l-kitba maltija kienet nieqsa sa dak iż-żmien minn alfabet sħiħ billi l-ittri latini ma setgħu qatt ifissru l-gutturali tal-Isien Malti li għalihom kellu joħloq u jfassal karattri ġodda. L-alfabet ta' Vassalli f'dan ix-xogħol huwa ta' 33 ittra. L-istudji grammatikali, li huma msenslin max-xogħol tad-dizzjunarju, jimxu fuq is-sistema,bħal ma stqarr Vassalli, ta' l-Aramajk, is-Samaritan, il-Lhudi, is-Sirjak u l-Għarbi li huma ilsna aħwa tal-Malti, iżda l-iktar, imbagħad, fuq il-bini tal-kelma maltija stess illi bosta drabi ma taqblix mal-Għarbi. L-ortografija tal-kliem hija mibnija fuq il-prinċipji tal-"*Mylsen*" tal-1791. It-taqsim ta' kliem skond l-alfabet hejjieh bis-sistema ta' kartolini magħruf fostna taħt l-isem Ingliż "*card system*", il-lum użat f'xi dipartimenti bħal Bibljoteka u fid-dokumenti tal-Pulizja. B'dan il-mezz Vassalli sata' għal kull kelma bla taħwid u tfixkil kbir, jagħti t-tifsira ewlenija tagħha, imbagħad it-tifsirijiet l-oħra kollha li għandha fil-qrib jew xebh mal-kelma ewlenija fil-qwiel maltin. "Sabiex ma noqgħodx nikteb u narġa' nikteb jiena u nżid xi kliem f'dak li nkun ktibt għal kull kelma,u sabiex inqassmu b'iktar reqqa u b'inqas taħbit, l-ewwel ma għamilt niżżilt kull kelma għaliha fuq biċċa karta u bil-ftit il-ftit bdejt nirranġa il-kliem kollu skond l-alfabet ġewwa kaxxetta li tesagħhom, (kull waħda għaliha). B'dan il-mezz stajt indomm għal kollox il-kliem li ġbart biex ninseġ din il-biċċa xogħol, billi b'hekk stajt bla xkiel inwassa' f'kull kelma u nżidha fit-tifsir ta' sinonmi u tifsir ieħor li jvarja." Hekk fisser Vassalli stess fuq dan it-taqsim li għamel (Ara Lexicon Melit. Discorso Preliminare XXXVII—par. LXXXVIII).

L-alfabet tad-dizzjunarju hu mqassam fuq dak ta' l-ilsna Semin, fosthom tal-Għarbi. Vassalli jistqarr illi biex jaħdem dan id-dizzjunarju, bħala, tista' tgħid l-ewwel dizzjunarju li kien sar, huwa kellu jħabbel rasu mhux ftit biex ta' kull kelma maltija jagħti t-tifsira sewwa tagħha bit-Taljan u bil-Latin. Din kienet biċċa xogħol ħafifa mit-Taljan għal-Latin, billi dawn l-ilsna huma ta' ġens wieħed, iżda mhux mill-Malti għat-Taljan u Latin jew bil-maqlub. Barra minn dana għal dawk li huma kliem tal-biedja, ħxejjex, u snajja', hu kellu qabel xejn isaqsi u jgħarbel fost in-nies tas-sengħa u jqabbel il-kliem ma' dawk li hemm fit-Taljan u fil-Latin. Naħseb, madankollu, illi d-dizzjunarju ta' De Soldanis taħ

xi ħtit ħad-dawl fuq xi kelma 'l hawn u 'l hinn għal dak li hu tifsir.

Id-dizzjunarju fih mat-18,000 kelma bil-kliem Latin u Taljan li jaqbel mat-tifsir tal-kelma maltija. Dawk il-ftit li tagħhom ma sabx il-kelma li taqbel fil-Latin jew fit-Taljan, huwa fisser bi kliem ieħor, bit-Taljan jew Latin, b'mod li l-qarrej jista' jifhem it-tifsira tal-kelma maltija.

Ta' xi kliem li ma kienx jaf sewwa x'ifisser, huwa ma issograx jagħti l-kelma latina jew taljana u immarkahom bl-ittri *d. s.* li jfissru *desiderasi la significazione* jew *desideratur significatio*. Iżda dawn huma bil-ftit. Hawnhekk Vassalli wissa' lill-qarrejja tiegħu li ma għandhomx jaqtgħu addoċċ fuq jekk il-kliem malti jaqbelx sewwa u f'kollox mal-kelma taljana jew latina, il-għaliex jiġi li xi wħud mingħajr ma jkunu jafu bil-lsienhom stess jidhrilhom li jistgħu jagħtu l-fehma tagħhom bla ma jitqarrqu u jqarrqu 'l ħaddieħor. Huwa jistqarr li bħala dizzjunarju ta' din il-għamla sata' ħa xi għelt, u fejn wieħed jurih biċ-ċar li għandu żball, huwa lest biex isewwih minnufih; fisser, għalhekk, li hu xtaq min jurih l-għiltijiet tiegħu biex ikun jafhom u jsewwihom, "*il-għaliex ma riedx li miegħu jitgħallet ħaddieħor, iżda, mill-banda l-oħra, lanqas ma ried li ħaddieħor iġagħlu jagħlet, fejn hu qabbel bil-ħaqq u fejn f'ilsien jew ieħor huwa ta dik il-kelma li taqbel sewwa mat-tifsira tal-kelma maltija.*"

Dan jurina kemm Vassalli fit-tgħarbil tal-kliem Malti u fi-istudju kollu li jagħmel fuq il-Malti kien bniedem ta' reqqa kbira. "It-tifsira tal-kelma" kien qal band'oħra, "tinħtieġ studju partikulari u moħħ li jifhem fil-wisa' għall-aħħar, li mingħajru aħna qatt ma nistgħu naslu biex niddeċiedu tajjeb".

A. C.

Jissokta